

महाराष्ट्र शासन  
महिला व बाल विकास विभाग  
शासन निर्णय क्रमांक: एबावि-२०२२/प्र.क्र. २२९/का.६  
नवीन प्रशासन भवन, ३ रा मजला,  
मादाम कामा मार्ग, हुतात्मा राजगुरु चौक,  
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.  
दिनांक : - ४ ऑक्टोबर, २०२२

**संदर्भ:-** महिला व बाल विकास विभाग, शासन निर्णय क्र. एबावि-२०१६ /प्र.क्र.९७/का.६, दि.११ एप्रिल, २०१७

**प्रस्तावना:-**

केंद्र पुरस्कृत एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना कार्यक्रम दिनांक २ ऑक्टोबर १९७५ रोजी धारणी (अमरावती) व धारावी (मुंबई) या दोन प्रकल्पात बालकांच्या पोषण व आहार विषयक दर्जात सुधारणा करण्यासाठी तसेच बालमृत्यूचे व कुपोषणाचे प्रमाण कमी करण्याच्या दृष्टिने योजनेची सुरुवात करण्यात आली. त्यानंतर टप्प्या टप्प्याने एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना प्रकल्पात वाढ झालेली असून सद्यस्थितीत राज्यात १०४ नागरी प्रकल्प व ४४९ ग्रामीण / आदिवासी असे एकूण ५५३ एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना प्रकल्प असून त्यांतर्गत ९७४७५ अंगणवाडी केंद्र, १३०११ मिनी अंगणवाडी केंद्र अशी एकूण ११०४८६ अंगणवाडी केंद्र मंजूर आहेत.

२. एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेतर्गत अंगणवाडीतील लाभार्थ्यांना खालील ६ सेवा पुरविण्यात येत आहेत.

- १) पूरक पोषण आहार
- २) लसीकरण
- ३) आरोग्य तपासणी
- ४) संदर्भसेवा
- ५) अनौपचारिक पूर्व शालेय शिक्षण
- ६) आरोग्य व आहार शिक्षण

वरील प्रकारे सेवा पुरविण्याकरिता तालुका स्तरावर बाल विकास प्रकल्प अधिकारी, बीट स्तरावर पर्यवेक्षिका तसेच प्रत्येक अंगणवाडी केंद्रावर अंगणवाडी सेविका व मदतनीस तसेच मिनी अंगणवाडी केंद्राकरिता मिनी अंगणवाडी सेविका व नागरी प्रकल्पाकरिता प्रकल्प स्तरावर बाल विकास प्रकल्प अधिकारी, बीट स्तरावर मुख्यसेविका तसेच प्रत्येक अंगणवाडी केंद्रावर अंगणवाडी सेविका व मदतनीस अशा प्रकारची यंत्रणा कार्यरत आहे.

३. अंगणवाड्यांचा दर्जा सुधारून व त्यांच्या पायाभूत सोयी सुविधांमध्ये वाढ करून त्यांना आदर्श अंगणवाडी मध्ये रुपांतरीत करणेसाठी संदर्भाधीन दिनांक ११.४.२०१७ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये आदर्श अंगणवाडी योजना सुरू करण्यात आली आहे. सदर योजनेतर्गत स्वमालकीच्या अंगणवाडीत सौर उर्जा संच, अंगणवाडी इमारतीसाठी शैक्षणिक साहित्य, ई-लर्निंग, पायाभूत सुविधा- LED TV with USB port and

Pen drive बालकांसाठी खुर्च्या व टेबल, बालकांसाठी स्वच्छ भारत संच, वॉटर प्युरिफायर (वीजविरहीत), इमारत बाहय रंगरंगोटी, सुशोभिकरण, शौचालय दुरुस्ती, परिसर स्वच्छता, किरकोळ दुरुस्ती इ., बाबींचा समावेश आहे.

४. शासनामार्फत अंगणवाडी केंद्रांच्या बळकटीकरणाकरिता पुरविण्यात येणा-या सोयी- सुविधां व्यतिरीक्त लोकसहभाग देखील अत्यंत महत्वाचा असल्याचे केंद्र शासनाने अधोरेखित केलेले आहे. मुळातच योजना विविध शासकीय विभाग, संस्था यांच्या अभिसरणाद्वारे राबविणे योजनेच्या उद्दिष्टात समाविष्ट आहे. कृतीशील लोकसहभागाद्वारे योजनेचे बळकटीकरण करून उद्दिष्ट साध्य होणे शक्य होईल त्याकरिता योजनेचा मुलभूत पाया म्हणजेच अंगणवाडी केंद्र सक्षम होणे आवश्यक आहे. ही बाब विचारात घेऊन Adoption of Anganwadi (अंगणवाडी दत्तक धोरण) राबविणे शासनाच्या विचाराधीन होते.

### शासन निर्णय :-

राज्यात लोकसहभागातून अंगणवाडी केंद्रांच्या बळकटीकरणाकरिता अंगणवाडी दत्तक धोरण (Adoption of Anganwadi) राबविण्यास शासन मान्यता देण्यात येत आहे. अंगणवाडी दत्तक धोरणांतर्गत खालील घटक सहभागी होऊन योगदान देऊ शकतील

- १) Corporate Company व त्यांचे मार्फत राबविण्यात येणारा CSR कार्यक्रम
- २) अशासकीय सामाजिक स्वयंसेवी संस्था, विविध ट्रस्ट, संघटना, Rotary Club, Lions Club इ.
- ३) व्यक्ती / कुटुंब / समूह

२. वरीलप्रमाणे अंगणवाडी केंद्र दत्तक घेण्यास इच्छुक असलेले घटक अंगणवाडी केंद्रांमध्ये खालील प्रमाणे आपल्या स्वेच्छेने सहयोग देऊ शकतील.

सुविधेचा प्रकार	सुविधांचा तपशील
अ) भौतिक सुविधा:-	<p>१) अंगणवाडी केंद्र इमारत बांधकाम (शासनाच्या मंजूर टाईप प्लॅन नुसार) / स्वमालकीच्या इमारत दुरुस्ती / रंगरंगोटी / अंगणवाडी केंद्राभोवती कुंपण बांधणे.</p> <p>२) शौचालय बांधकाम व दुरुस्ती, पाणी वापरासाठी टाकी इ.</p> <p>३) पिण्याच्या पाण्याची सुविधा उपलब्ध करून देणे, पिण्याचे पाणी शुद्धीकरणासाठी प्युरिफायर बसविणे, पाणी साठवण व्यवस्था,</p> <p>४) अंगणवाडी केंद्रात अन्न शिजविण्यासाठी तसेच आहार देण्यासाठी आवश्यक ते साहित्य</p> <p>५) विद्युत पंखा, सेफ्टी कुलर इ.</p> <p>६) सौर उर्जा संच</p> <p>७) परसबाग (पोषण वाटिका) तयार करून देणे.</p>

सुविधेचा प्रकार	सुविधांचा तपशील
ब) शैक्षणिक सुविधा:	१) पूर्व शालेय शिक्षणाशी संबंधित भारतीय बनावटीचे खेळ साहित्य संच पुरविणे. (Indigenous Toys- Pre School related, Local Heroes etc.) २) बैठक व्यवस्थेकरिता खुर्ची, बेंच, बस्कर पट्ट्या, सतरंजी इ. ३) रंगीत टी व्ही, शैक्षणिक कार्यक्रम लोडेड पेन ड्राईव्ह. ४) आकार अभ्यासक्रमावर आधारित कृती पुस्तिका (Activity Book)
क) वृद्धी संनियंत्रणासाठी आवश्यक साहित्य उपलब्ध करून देणे अथवा दुरुस्ती करून देणे:-	१) प्रौढांसाठी वजनकाटा २) लहान बालकांचे वजन मोजण्याचा वजनकाटा (Baby Weighing Scale) ३) उंची मोजण्याचे साधन (Stadiometer) ४) तान्दू बाळाची उंची मोजण्याचे साधन (Infantometer) ५) शासनमान्य ग्रोथ मॉनिटरिंग चार्ट छपाई
ड) प्रशिक्षण व कौशल्य विकास कार्यक्रम:-	१) किशोरवयीन मुलींकरिता आवश्यक कौशल्य विकास प्रशिक्षणासाठी सहाय्य २) पोषण / पूर्वशालेय शिक्षणातील तज्ञ संस्था यांना शासनाच्या मान्यतेने अथवा शासन ज्यांना प्राधिकृत करेल त्यांच्या मान्यतेने अंगणवाडी स्तरावर मुख्यसेविका / पर्यवेक्षिका / अंगणवाडी सेविका / मदतनीस / मिनी अंगणवाडी सेविका यांच्या प्रशिक्षणास सहाय्य
इ) आरोग्य तपासणी व सुविधा:-	१) अंगणवाडी लाभार्थी (उदा. बालके, गरोदर महिला इ.) यांचेकरिता स्थानिक पातळीवर वैद्यकीय सेवा सुविधा उपलब्ध करून देणे अथवा आरोग्य शिबीरांचे आयोजन करणे. २) अतितीव्र कुपोषित बालकांना सर्वसाधारण श्रेणीत आणण्याकरिता वैद्यकीय सल्ल्याने सहाय्य पुरविणे.
ई) इतर सहाय्य:-	अंगणवाडी केंद्रांच्या स्थानिक गरजा व आवश्यकतेच्या अनुषंगाने सुविधा / सहाय्य देणे नैसर्गिक आहार (केळी व अंडी).

३. तसेच अंगणवाडी दत्तक धोरणामध्ये सहभाग नोंदविणा-या इच्छुकांना वरील सुविधांच्या अनुषंगाने खालीलप्रमाणे देखील सहभाग नोंदविता येईल.

१) आदर्श अंगणवाडी योजनेमध्ये देण्यात येणा-या सुविधेच्या धर्तीवर रु.१.५० लक्षच्या मर्यादेत अंगणवाडी केंद्रामध्ये सुविधा उपलब्ध करून देता येतील.

२) अंगणवाडी केंद्रामध्ये किरकोळ दुरुस्ती व अन्य ऐच्छिक कामांकरिता रु.५०,०००/- व त्यापेक्षा अधिक रकमेच्या मर्यादेत सुविधा उपलब्ध करून देता येतील.

४. सदर अंगणवाडी केंद्राना वरील प्रमाणे सहाय्य करण्यासाठी इच्छुकांनी आयुक्त एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना यांना [comicsawcadoptio@gmail.com](mailto:comicsawcadoptio@gmail.com) या ई मेलवर तसेच संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हा कार्यक्रम अधिकारी, जिल्हा परिषद तर नागरी प्रकल्पाच्या बाबतीत संबंधित बालविकास प्रकल्प

अधिकारी (नागरी) यांच्याशी किंवा “तरंग सुपोषित महाराष्ट्राचा” ८०८०८०९०६३ या क्रमांकावर WhatsApp द्वारे संपर्क साधावा.

५. सदर धोरणाची प्रभावी अंमलबजावणी होण्यासाठी राज्य स्तरावर व जिल्हा स्तरावर स्वतंत्र अंगणवाडी दत्तक कक्ष स्थापन करण्यात येत आहेत. तसेच विभागाच्या संकेतस्थळावर स्वतंत्र टॅब / लिंक देण्यात येत आहे. सदर धोरणानुसार अंगणवाडी केंद्रामध्ये सहभाग नोंदविणा-या दात्याची १) प्रमाणपत्र देणे २) अंगणवाडीमधील बोर्डावर नोंद घेणे ३) विभागाच्या संकेतस्थळावर नोंद होण्याबाबतची व्यवस्था करण्यात येईल. यासंदर्भातील सविस्तर सूचना यथावकाश निर्गमित करण्यात येतील.

६. अंगणवाडी केंद्रामध्ये कार्पोरेट कंपन्यांकडून CSR उपक्रमांतर्गत मोठ्या प्रमाणात सहयोग देण्यास इच्छुक असल्यास आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, नवी मुंबई यांनी अशा कंपन्यांसोबत संवाद साधून त्यांचेकडून एकाच क्षेत्रातील अंगणवाडी केंद्रांऐवजी अन्य क्षेत्रामधील अंगणवाडी केंद्रामध्ये देखील सहयोग देण्याबाबत आवाहन करण्यात यावे. त्यामध्ये आदिवासी क्षेत्रातील अंगणवाडी केंद्रांना प्राधान्य देण्यात यावे.

७. सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या [www.maharashtra.gov.in](http://www.maharashtra.gov.in) या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२२१००३१६४५४९५७३० असा आहे. हा आदेश डिजीटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(वि.रा.ठाकूर)  
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजभवन, मुंबई
- २) मा.मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ३) मा. उपमुख्यमंत्री यांचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा.मंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ५) सर्व मंत्री यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ६) मा.मुख्य सचिव, महाराष्ट्र शासन, मंत्रालय, मुंबई
- ७) मा.प्रधान सचिव, (महिला व बाल विकास विभाग), मंत्रालय, मुंबई
- ८) सर्व अ.मु.स./प्रधान सचिव/सचिव, मंत्रालय, मुंबई
- ९) आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई.
- १०) आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे
- ११) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क महासंचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
- १२) सर्व आयुक्त महानगरपालिका
- १३) सर्व विभागीय आयुक्त

- १४) सर्व जिल्हाधिकारी
- १५) सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी (जिल्हा परिषद)
- १६) सर्व विभागीय उपायुक्त (महिला व बाल विकास)
- १७) सर्व जिल्हा कार्यक्रम अधिकारी (महिला व बाल विकास) जिल्हा परिषद
- १८) सर्व मुख्याधिकारी (नगरपालिका / नगरपंचायत)
- १९) सर्व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी (नागरी व ग्रामीण)
- २०) महिला व बाल विकास विभागातील सर्व कार्यासने
- २१) निवड नस्ती -का-६.